

Zavod za školstvo Crne Gore

Istraživanje o organizaciji i realizaciji nastave na daljinu u osnovnim i srednjim školama u Crnoj Gori

Realizacija istraživanja:

Mr Zoran Lalović,

izrada projekta istraživanja; izrada instrumenata istraživanja; statistička obrada podataka; izrada prezentacije istraživanja.

Radoje Novović,

izbor uzorka i organizacija istraživanja.

Analiza otvorenih pitanja:

Predstavnici Zavoda za školstvo: Rade Keković, mr Jasmina Đorđević, Vojin Cicmil, Ermina Alomerović, Blaženka Petričević, Anita Marić, Danilo Bošković, Nebojša Rakočević, Vesna Babović, Ana Ivanović, Irena Ivanović, Gordana Tmušić Radulović i Anton Gojčaj.

Predstavnici Centra za stručno obrazovanje: Jelena Knežević, Odjeljenje za istraživanje i razvoj kvalifikacija; Alen Šabanović, Odjeljenje za istraživanje i razvoj kvalifikacija; Sandra Brkanović, Odjeljenje za istraživanje i razvoj kvalifikacija i Vladislav Koprivica, Odjeljenje za kvalitet i KPR.

Podgorica: 25.06.2020.

Predmet istraživanja:

Kako se odvijala nastava u vrijeme COVID 19 u Crnoj Gori, sa učenicima/cama osnovnih i srednjih škola

Period realizacije istraživanja: 10–20. maj

Izveštaj o situaciji u Crnoj Gori – 10. maj

Korona virus je potvrđen kod 324 osobe u Crnoj Gori.

Prijavljeno je devet smrtnih slučajeva COVID-19 infekcije.

Pod zdravstveno-sanitarnim nadzorom u Crnoj Gori se nalazi 1.116 osoba.

Cilj istraživanja:

Prikupiti iskustva direktora/ica, nastavnika/ca, učenika/ca i roditelja o realizaciji nastave na daljinu za vrijeme COVID 19 u Crnoj Gori.

Neka od pitanja:

Koliko je učenika/ca bilo obuhvaćeno nastavom na daljinu...

Koliko su učenici/ce često komunicirali sa svojim nastavnicima/cama...

Šta je bio sadržaj ove komunikacije...

Koliko vremena dnevno su učili i sl.

Karakteristike uzorka istraživanja:

9.539

Različiti regioni Crne Gore:

(južni, centralni, sjeverni region)

112

Različiti nivoi obrazovanja i tipovi škola:

(razredna i predmetna nastava; osnovne i srednje škole; gimnazije i stručne škole)

5.681

Učenici/ce:

(viših razreda osnovne škole; učenici/ce gimnazije; učenici/ce srednjih stručnih škole)

1.206

Nastavnici/ce:

(razredne i predmetne nastave u osnovnoj školi; nastavnici/ce u gimnazijama i srednjim stručnim školama)

2.590

Roditelji:

(učenika/ca od I do IV razreda osnovne škole)

65

Direktori/ce:

(osnovnih škola; gimnazija; mješovitih škola; stručnih škola)

Koje aktivnosti je bilo potrebno preduzeti u školi kako bi uopšte profunkcionisala nastava na daljinu?

- Izvor: direktori/ce

Formirane grupa za komunikaciju: između direktora/ica i nastavnika/ca; nastavnika/ca po aktivima; nastavnika/ca po vijećima; nastavnika/ca i učenika/ca iz odjeljenja; predmetnih nastavnika/ca i njihovih učenika/ca.

...

Prilagođavanje i redovno ažuriranje sajta škole: radi pružanja potrebnih informacija učenicima/cama; prenošenja obavještenja MP; postavljanja nastavnog materijala: prezentacija, audio i video predavanja, testova, domaćih zadataka i sl.

Obezbjeđivanje uslova da sva djeca redovno prate nastavu: izrada i dostava štampanih materijala; nabavka telefona najugroženijim učenicima/cama; dostava materijala: poštom, preko komšije, preko drugih učenika/ca, preko volontera Crvenog krsta, lično...

Podrška i obuka nastavnika/ca za korišćenje različitih platformi i on-line aplikacija: za organizaciju i realizaciju nastave na daljinu (korišćenje Zoom aplikacije, Google platforme, Viber grupa i sl.).

Na koje probleme su naišli direktori/ce u nastojanju da organizuju nastavu na daljinu?

- Izvor: direktori/ce

Lošija **informatička pismenost nastavnika/ca** od očekivane!

Jedan broj **nastavnika/ca nema adekvatnu opremu**: kompjuter, pametni telefon i sl.

Jedan broj **učenika/ca nema adekvatnu opremu**: kompjuter, pametni telefon i sl.

Problemi sa internetom: nedostupnost interneta svim učenicima/cama, posebno na seoskom području; preopterećen internet; česti prekidi u komunikaciji i sl.

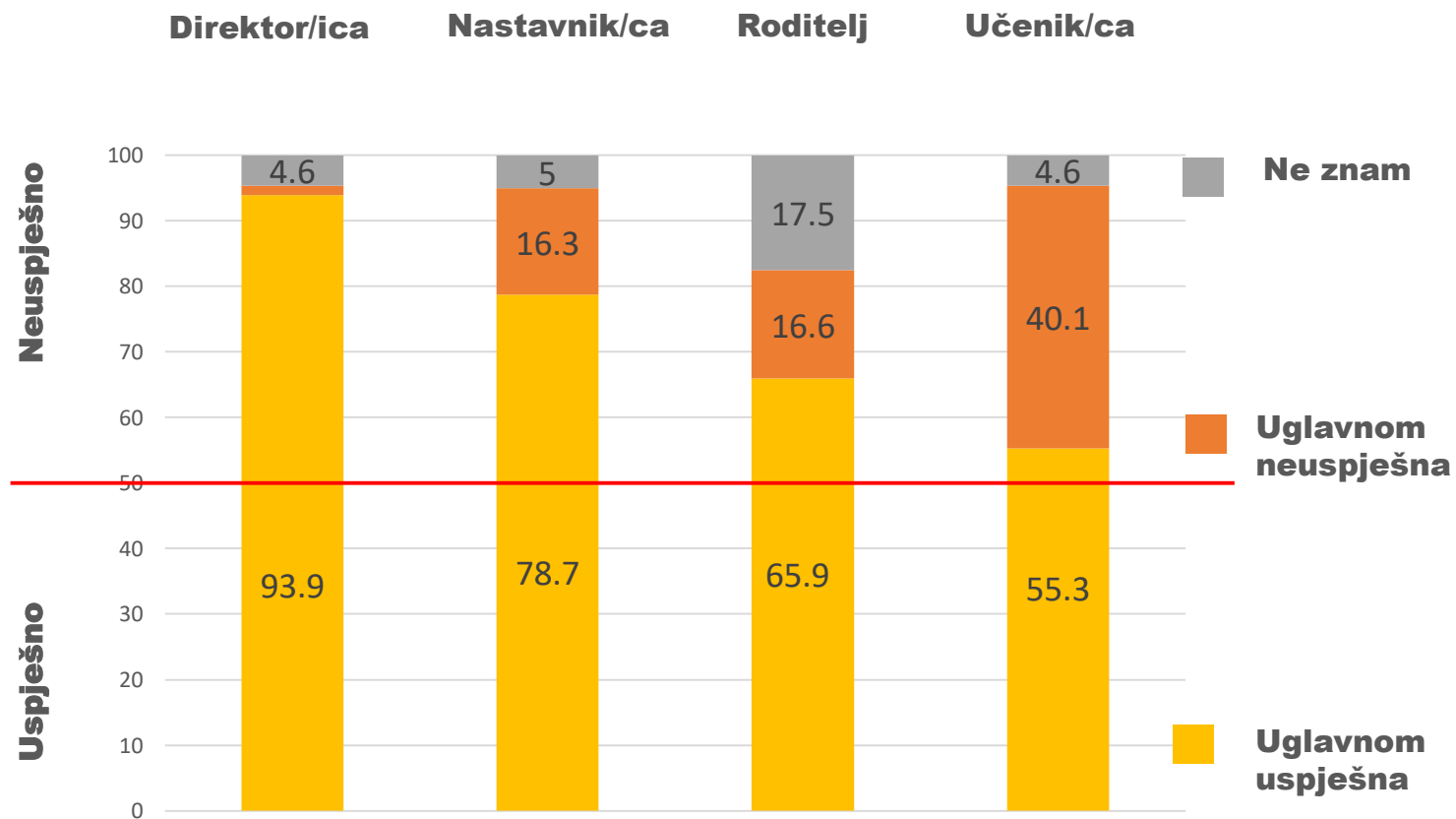
Problemi sa učenicima/cama: sa jednim brojem učenika/ca objektivno nije bilo moguće uspostaviti i održavati redovnu komunikaciju; jedan broj učenika/ca pokušavao je na sve načine da izbjegava redovnu komunikaciju...

Direktor/ica: Ova situacija je dovela učenike/ce u potpuno **neravnopravan položaj**.

Jedni imaju sve, svoju sobu, TV, kompjuter, telefone, pomoć roditelja, a drugi nemaju ništa (ni sobu, ni opremu, ni pomoć)!

Koliko je bila uspješna realizacija nastave na daljinu u vašoj školi?

- Izvori: direktori/ce, nastavnici/ce, roditelji, učenici/ce...

Učenici/ce **osnovnih škola** pozitivnije ocjenjuju realizaciju nastave na daljinu u odnosu na učenike/ce srednjih škola!

Tema 1.

On-line komunikacija nastavnik/ca – učenici/ce

Neka od pitanja:

Koliko je učenika/ca imalo **redovnu komunikaciju** sa nastavnikom/com...

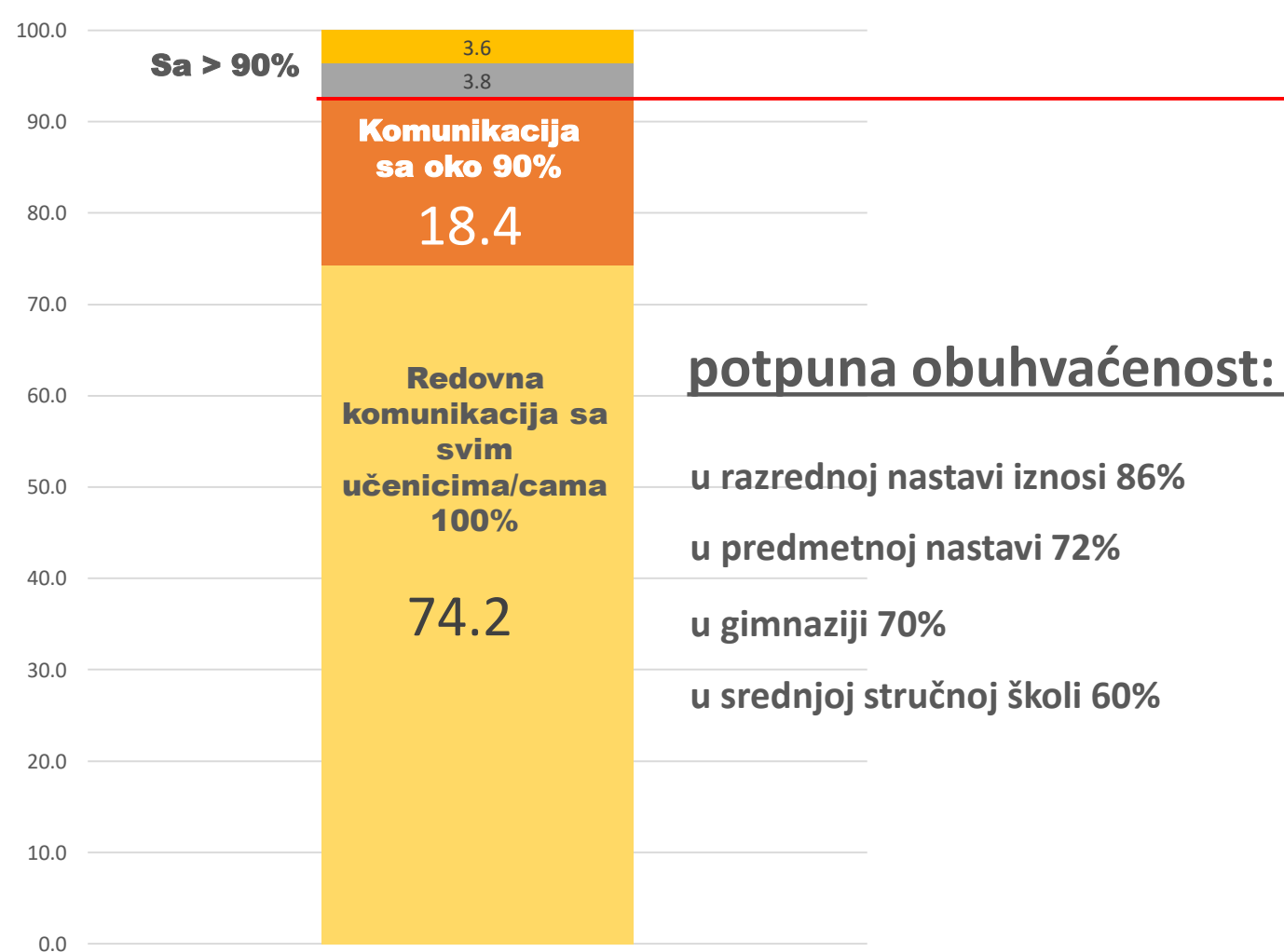
Koliko je dnevno **trajala** komunikacija učenika/ca sa nastavnicima/cama...

Na koji **način** se odvijala (putem poruka, razgovorom, video) ...

Šta je bio **sadržaj** ove komunikacije (zadavanje zadataka, davanje instrukcija, predavanje i slično)...

Sa koliko vaših učenika/ca ste imali redovnu komunikaciju: redovno im davali zadatke, instrukcije, pratili njihov rad i sl.?

- Izvor: nastavnici/ce

7.4%

potpuna obuhvaćenost:

u razrednoj nastavi iznosi 86%

u predmetnoj nastavi 72%

u gimnaziji 70%

u srednjoj stručnoj školi 60%

Dostavljanje materijala:

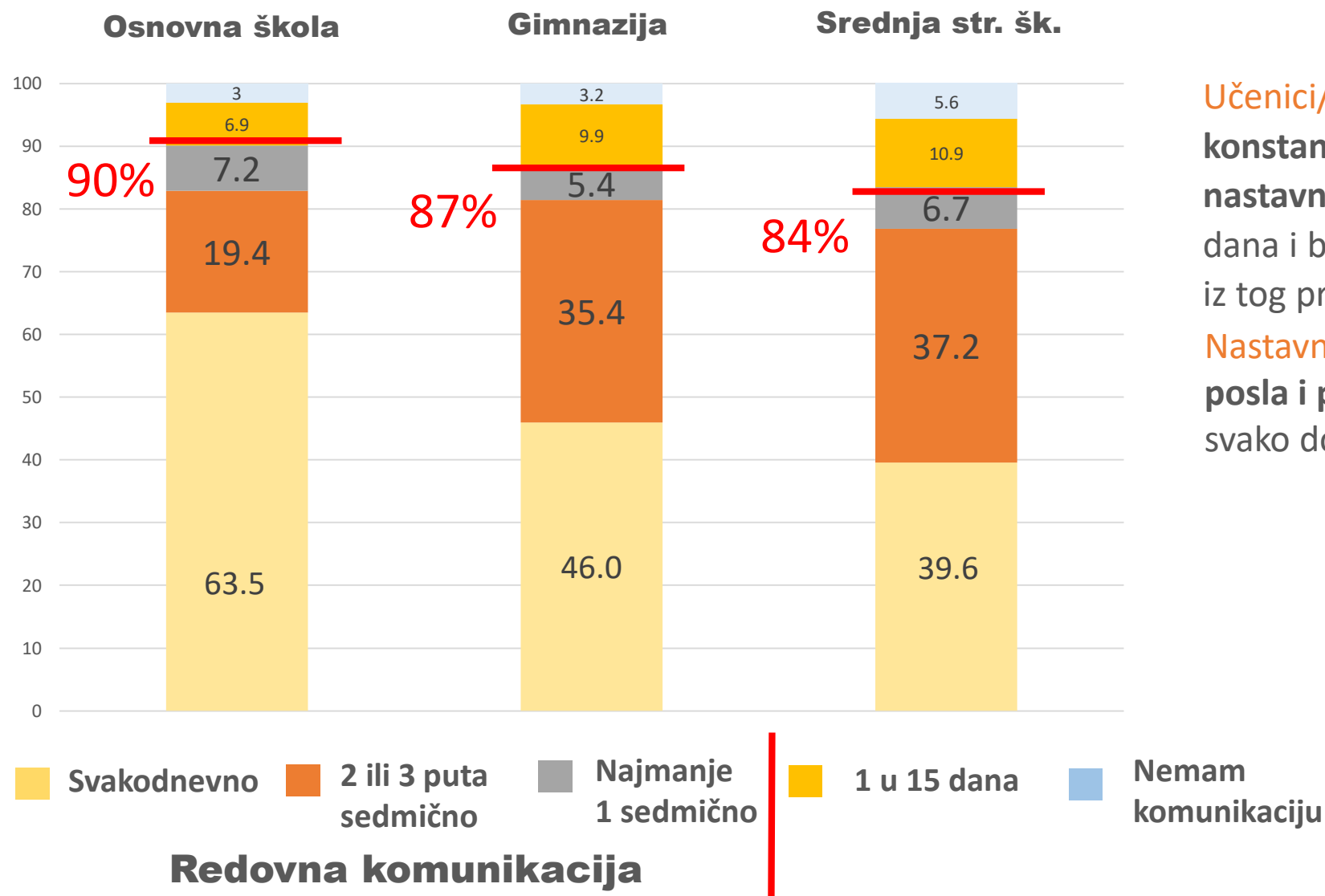
poštom, preko drugih učenika/ca, preko komšije, lična dostava...

Uplata interneta uenicima/cama slabijeg materijalnog stanja...

Donacijom smo obezbijedili pametne telefone i tablet-e...

Koliko često ste imali redovnu komunikaciju sa svojim nastavnicima/cama?

- Izvor: učenici/ce

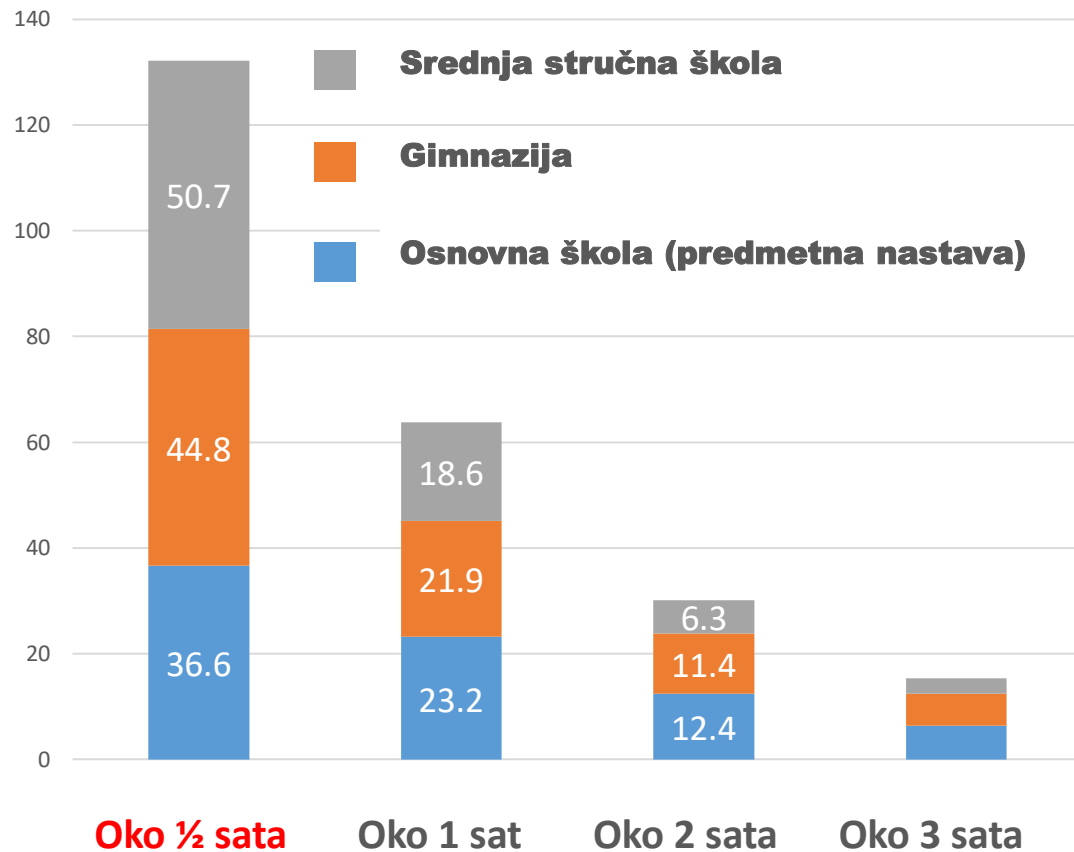

Učenici/ce: Imali smo mogućnost konstantne komunikacije sa nastavnikom/com, bez obzira na doba dana i bez obzira da li toga dana imamo čas iz tog predmeta ili ne.

Nastavnik/ca: Ne postoji granica između posla i privatnog života, poruke stižu u svako doba dana, i noću!

Koliko je obično trajala ova on-line komunikacija u predmetnoj nastavi (1/2 sata; 1 sat; 2 sata; 3 sata) ?

- Izvor: učenici/ce

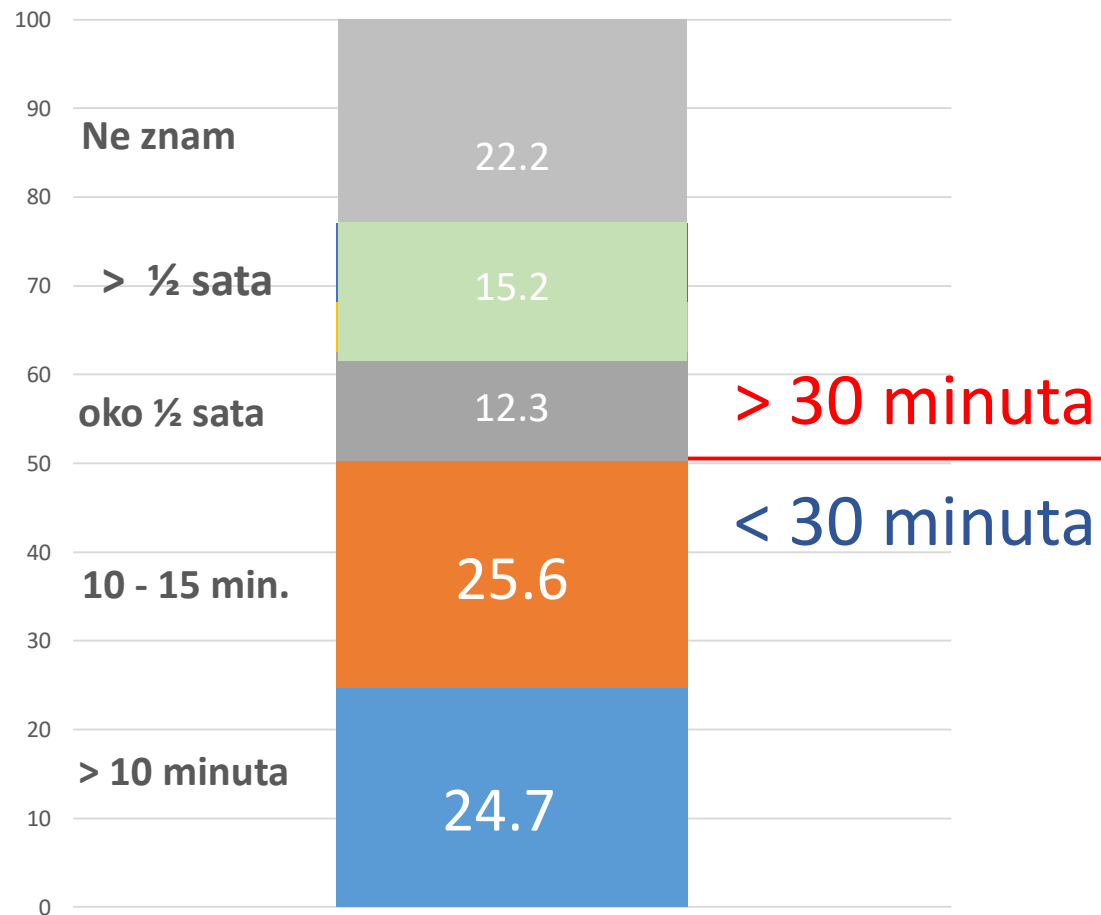

Nastavnik/ca: Nastavnici/ce koji imaju veći broj odjeljenja bili su veoma opterećeni da održavaju redovnu komunikaciju sa svakim odjeljenjem posebno.

Nastavnik/ca: Bio je bar 3-4 puta teže nego kada je u pitanju redovna nastava. Nastavnici/ce, koji će ozbiljno da rade, nemaju mnogo vremena za bilo šta drugo. Pripremanje za nastavu na daljinu je mnogo ozbiljnije, detaljnije i zahtijeva mnogo više vremena nego priprema za redovne časove.

Koliko je obično trajala ova on-line komunikacija u razrednoj nastavi?

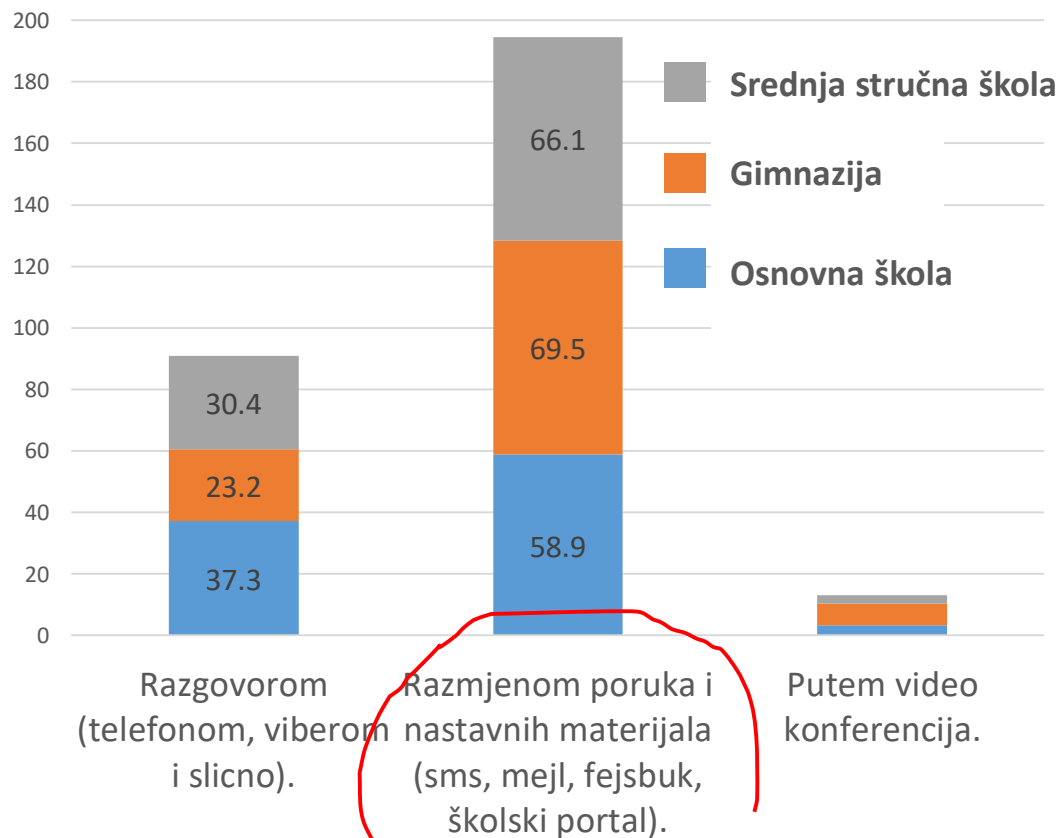
- Izvor: roditelji

Roditelj: Primjetila se **velika posvećenost** učitelja/ica, mnogo više nego u redovnoj nastavi.

Na koji način se odvijala ova komunikacija (razgovorom, porukama, video) u predmetnoj nastavi?

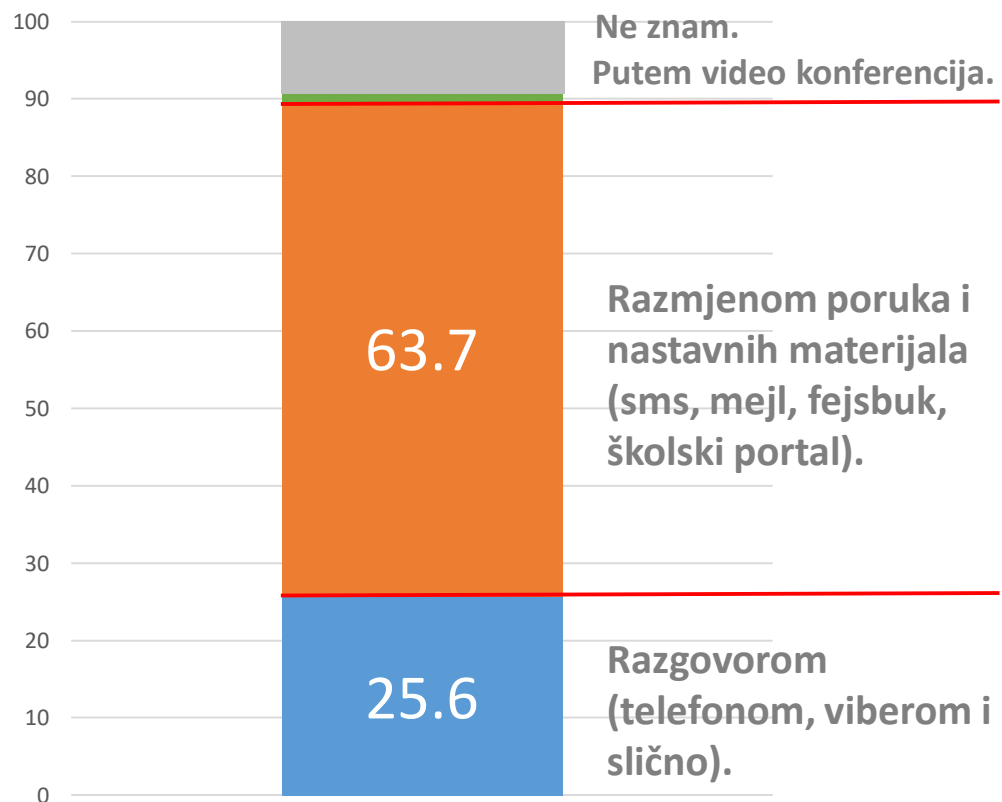
- Izvor: učenici/ce

Nastavnik/ca: Osnovni i najveći problem sa ovom nastavom je **nedostatak neposredne komunikacije i interaktivnog rada**. Živa riječ i neposredna komunikacija u učionici su nezamjenljive!

Na koji način se odvijala ova komunikacija (razgovorom, porukama, video) u razrednoj nastavi?

- Izvor: roditelji

Roditelj: Nedostatak žive riječi, druženja i **neposredne interakcije sa nastavnikom/com** mnogo je uticao na socijalni razvoj, ali i na slabije usvajanje nastavnih sadržaja.

Roditelj: Moje dijete nema osjećaja da je u školi, niti **odnos odgovornosti prema obavezama**. Bilo mi je teško da ga motivišem, svaki dan, da završava svoje obaveze.

Šta je bio sadržaj ove on-line komunikacije?

- Izvor: učenici/ce

Često:

- zadavanje zadatka - šta treba da se nauči
- davanje instrukcija iz čega i kako treba da se uči...
- davanje povratnih informacija o prethodno urađenom
- zadavanje kontrolnih zadataka i testova
- upućivanje na TV sadržaje (osnovna škola)

Rjeđe:

- predavanje ili objašnjavanje nastavnih sadržaja
- razjašnjavanje nejasnoća i/ili odgovaranje na pitanja učenika/ca
- provjeravanje naučenog postavljanjem pitanja

Učenik/ca: Bili smo svakodnevno zatrpavani obavezama. Svaki nastavnik/ca zadaje svoje lekcije, svoje zadatke, a malo se vodi računa o tome koliko su učenici/ce bili opterećeni.

Učenik/ca: Sve je palo na nas, nastavnici/ce su samo zadavali, a sve se od nas očekivalo, da sve sami naučimo, bez imalo pomoći!

Učenik/ca: Nedostajala su objašnjenja nastavnika/ca, posebno iz matematike. Samo na osnovu udžbenika, bez nečije pomoći nemoguće je tačno uraditi zadatke.

Tema 2.

Snimljeni časovi („TV-časovi“)

Neka od pitanja:

Koliko su se nastavnici/ce **oslanjali** na snimljene časove...

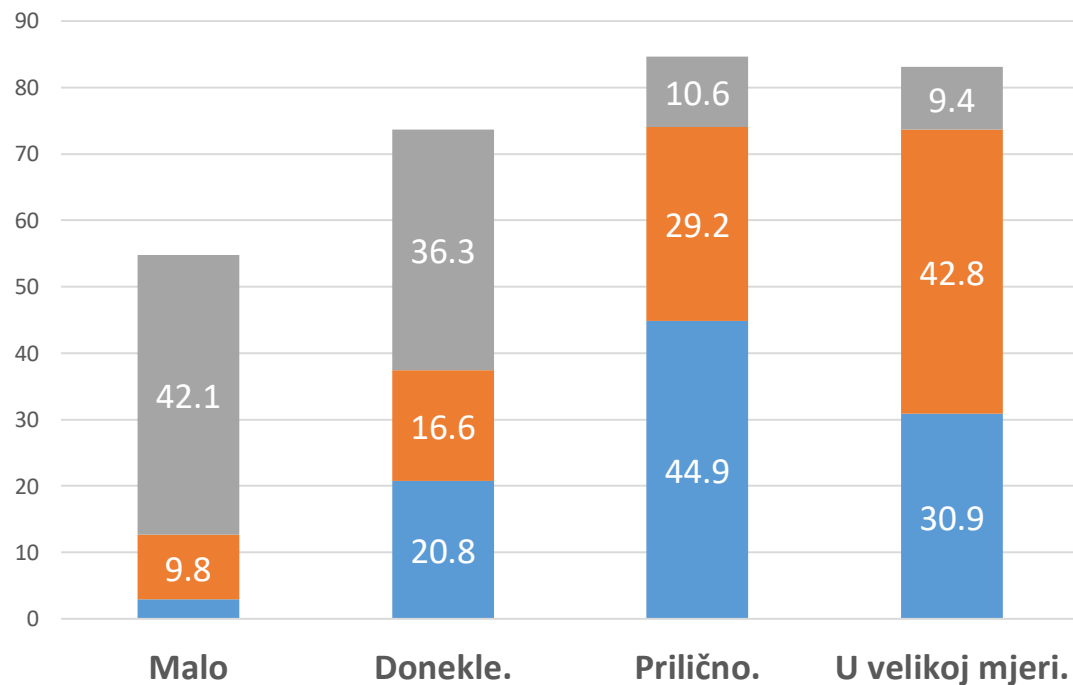
Koliko su **učenici/ce pratili** ove časove...

Koliko su **roditelji**, zajedno sa svojom djecom, pratili TV časove...

Kako su roditelji **ocijenili** ove časove...

Koliko su se nastavnici/ce oslanjali na ove časove, koliko su ovi časovi bili uključeni u vaš program učenja?

- Izvor: nastavnici/ce

Nastavnik/ca: Bila je neusklađenost i nedovoljna koordinacija nastave i TV-časova – na portalu se objavljuju časovi za jednu sedmicu unaprijed, a od nas su se tražili planovi za dvije sedmice!

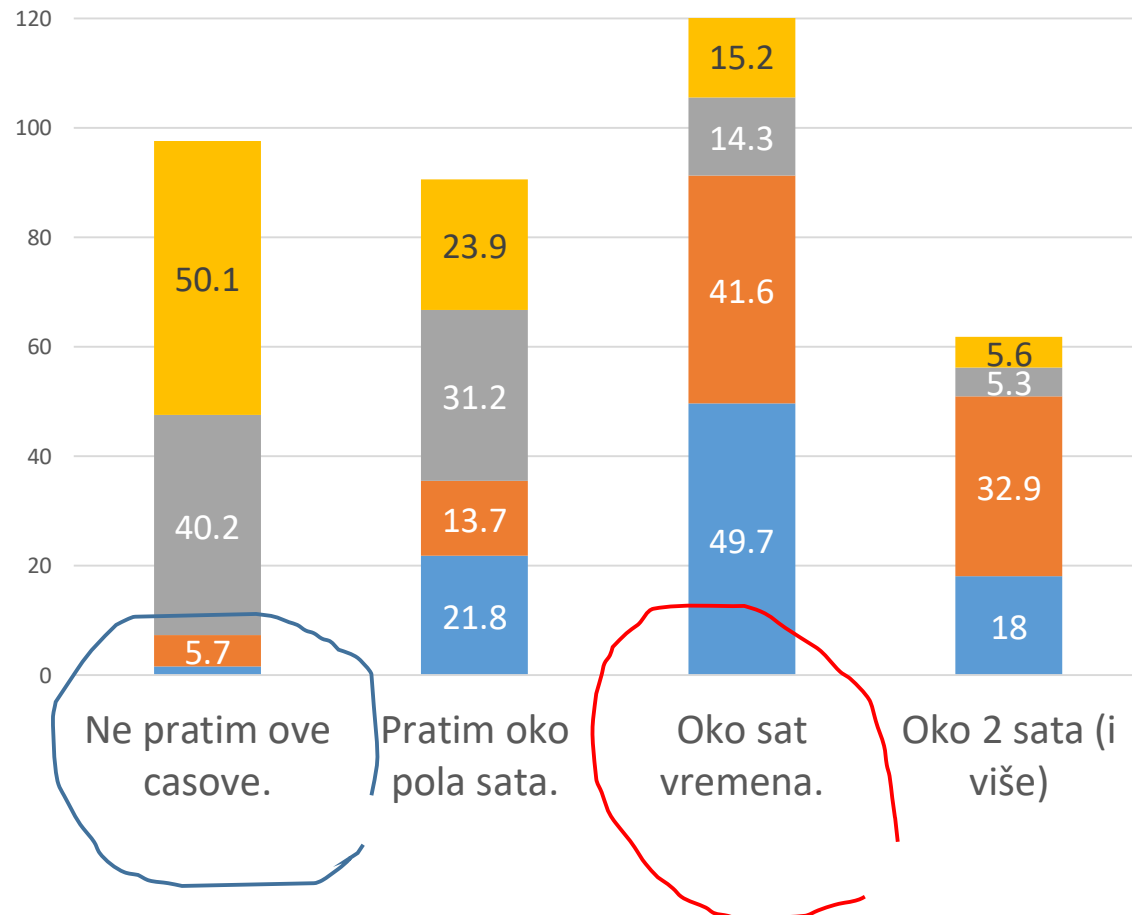
■ U srednjoj školi – u maloj mjeri.

■ Predmetna nastava u OŠ – u velikoj mjeri.

■ Razredna nastava u OŠ – prilično.

Koliko ste vremena dnevno pratili snimljene časove?

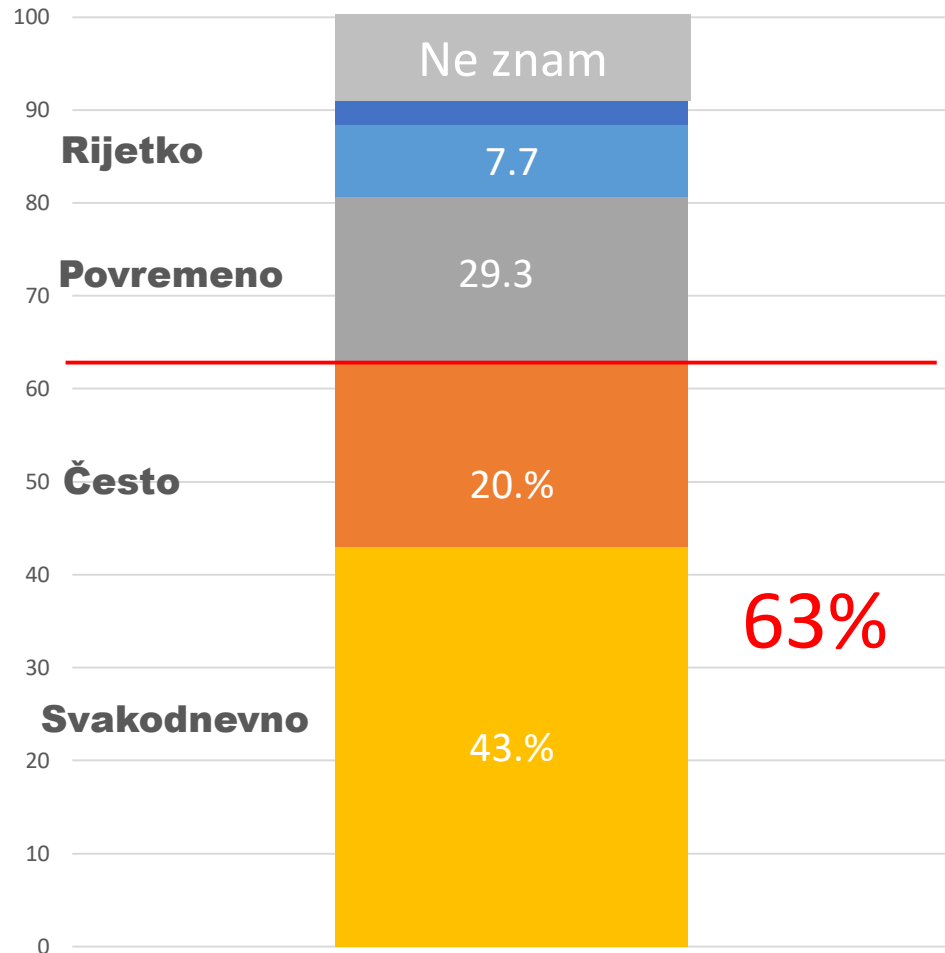
- Izvor: učenici/ce

- Učenici/ce srednje stručne škole – ne pratim ove časove.
- Učenici/ce gimnazije – oko pola sata.
- Učenici/ce predmetne nastave u OŠ – oko sat vremena.
- Učenici/ce razredne nastave u OŠ – oko sat vremena.

Koliko često ste zajedno sa djecom, pratili TV časove?

- Izvor: roditelji

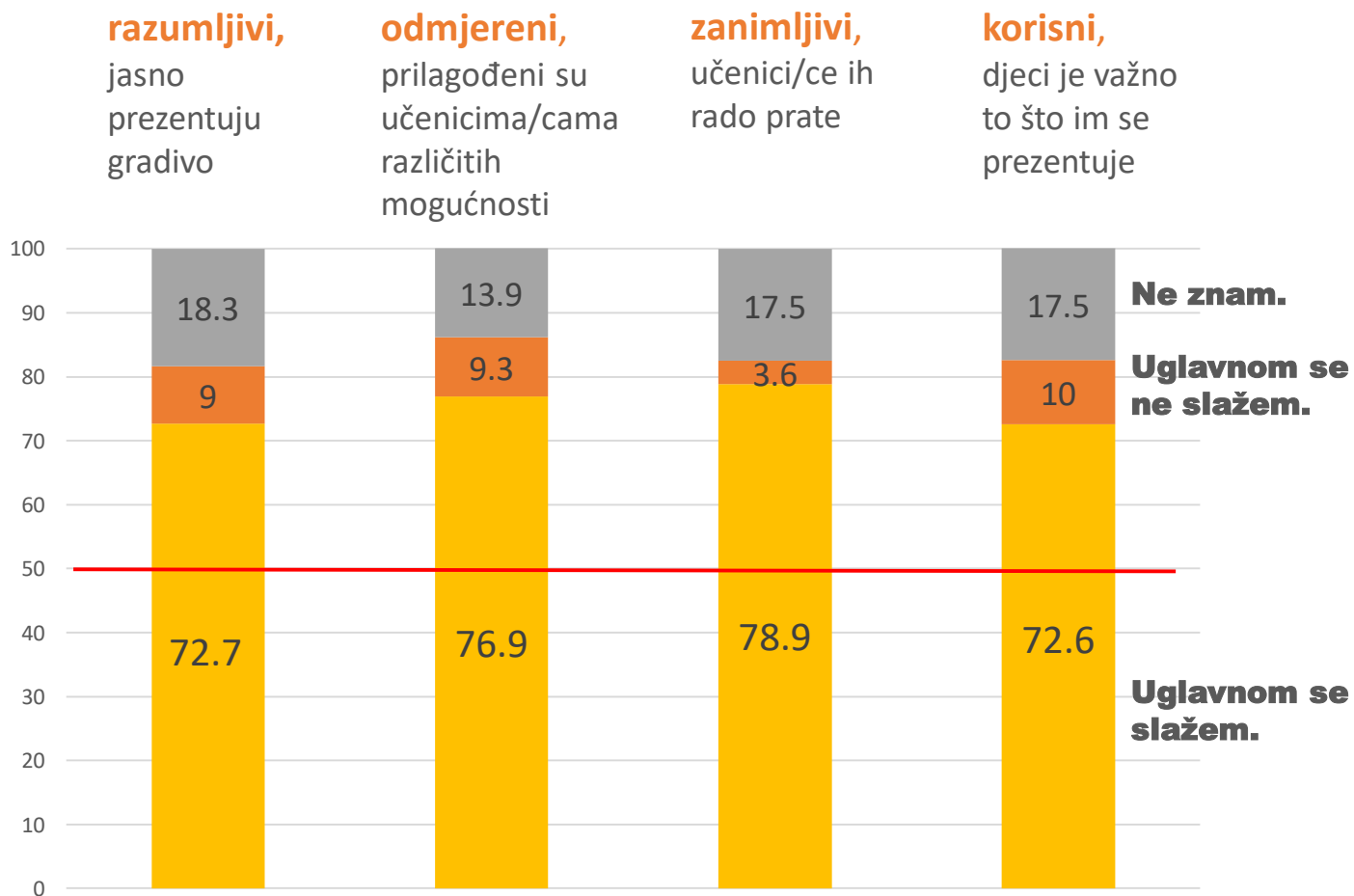
Roditelj: Najviše mi se dopalo to što sam kao roditelj imala mogućnost **da budem dio obrazovnog sistema**, i da kroz komunikaciju sa učiteljicom, sadržajem na sajtu škole i nastavom na TV-u vidim kako se radi sa njima, i koliko im je sadržaj raznovrstan.

Nastavnik/ca: Nikada **nijesam sigurna** ko je uradio domaći zadatak, mama ili učenik/ca.

Nastavnik/ca: Veoma je moguće da jedan broj učenika/ca uopšte nijesu savladali gradivo, jer su im roditelji, u nedostatku strpljenja, radili sve zadatke! **To je bilo jasno vidljivo, ali šta je tu je!**

Kako su roditelji ocijenili TV časove, koliko su ovi časovi bili, njihovoj djeci:

- Izvor: roditelji

Roditelj: Problem je što pratimo čas „nepoznatog“ nastavnika/ce, to je drugačiji pristup, djeca se **teško navikavaju** na to!

Nastavnik/ca predmetne nastave u OŠ: Ovi časovi na TV-u, eventualno se mogu koristiti samo kao uvod, a **stvarno učenje se odvijalo u komunikaciji između učenika/ca i nastavnika/ca.**

Nastavnik/ca u gimnaziji: Časovi na TV-u **bili su više informativni**; malo su podsticali učenike/ce na razmišljanje i zaključivanje, uglavnom se radilo, u najboljem slučaju o **predavačkoj nastavi**, a vrlo često se radilo samo o čitanju pripremljenih slajdova.

Tema 3.

Učenje kod kuće!

Neka od pitanja:

Koliko su bile **razumljive instrukcije** koje su učenici/ce dobijali od nastavnika/ca...

Koliko **vremena** su učenici/ce provodili učeći i završavajući školske obaveze...

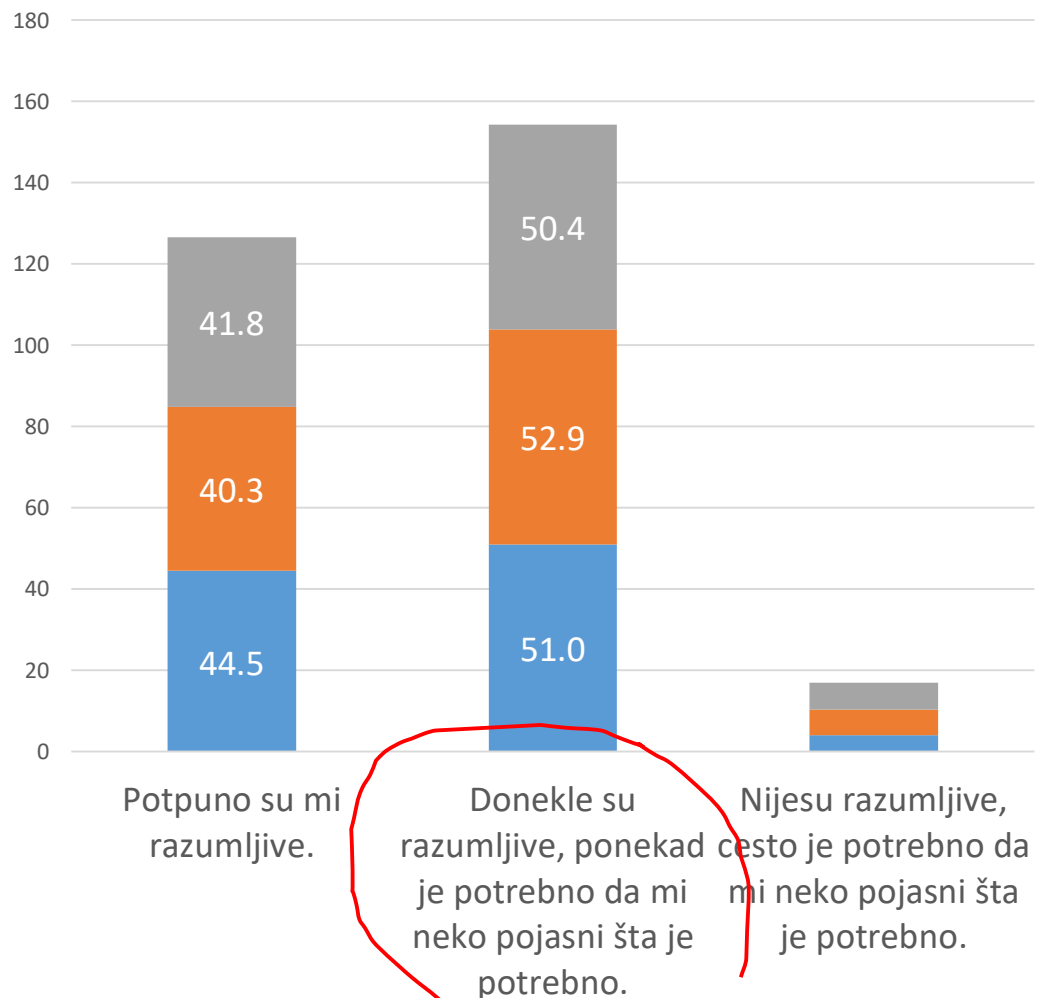
Koju **vrstu aktivnosti** učenja su zahtijevali zadaci...

Koliko su učenicima/cama bili **zanimljivi** ovi zadaci...

Kako su ih obično radili, **sami ili uz nečiju pomoć**...

Koliko su bile razumljive instrukcije koje ste dobijali od nastavnika/ca o tome šta i kako treba da naučite?

- Izvor: učenici/ce

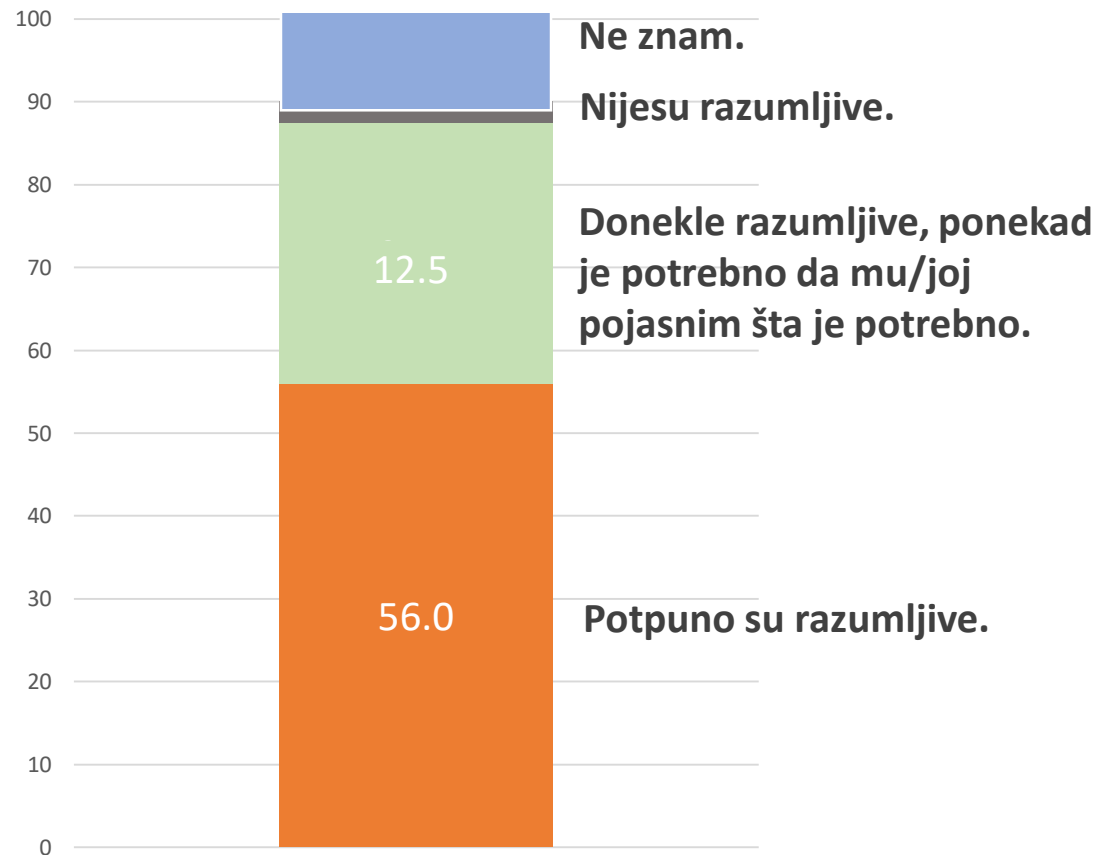

Učenik/ca: Svaki nastavnik/ca ima svoje uslove i svoje zahtjeve. Nama učenicima/cama dosta puta zapravo **nije bilo jasno šta ko od nas traži.** Sreća je da smo **mi učenici/ce bili stalno jedni sa drugima na vezi** pa smo se o svemu dogovarali!

- Srednja stručna škola – **donekle razumljive, potrebno dodatno objašnjenje!**
- Gimnazija – **donekle razumljive, potrebno dodatno objašnjenje!**
- Osnovna škola – **donekle razumljive, potrebno dodatno objašnjenje!**

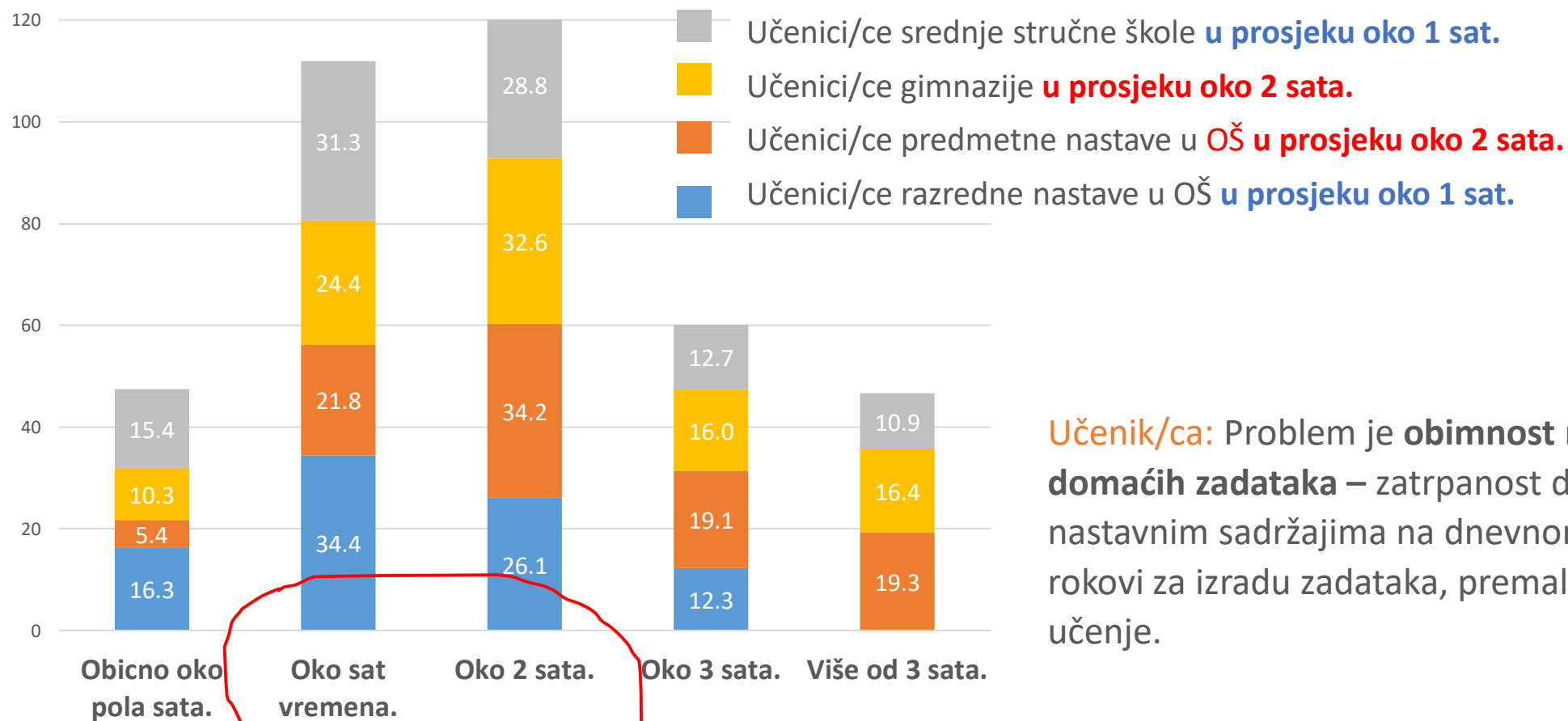
Koliko su vašem djetetu bile razumljive instrukcije koje je dobijalo od nastavnika/ce: o tome šta treba, i kako treba da nauči?

- Izvor: roditelji

Koliko si vremena dnevno provodio/la učeći i završavajući domaće zadatke i druge školske obaveze?

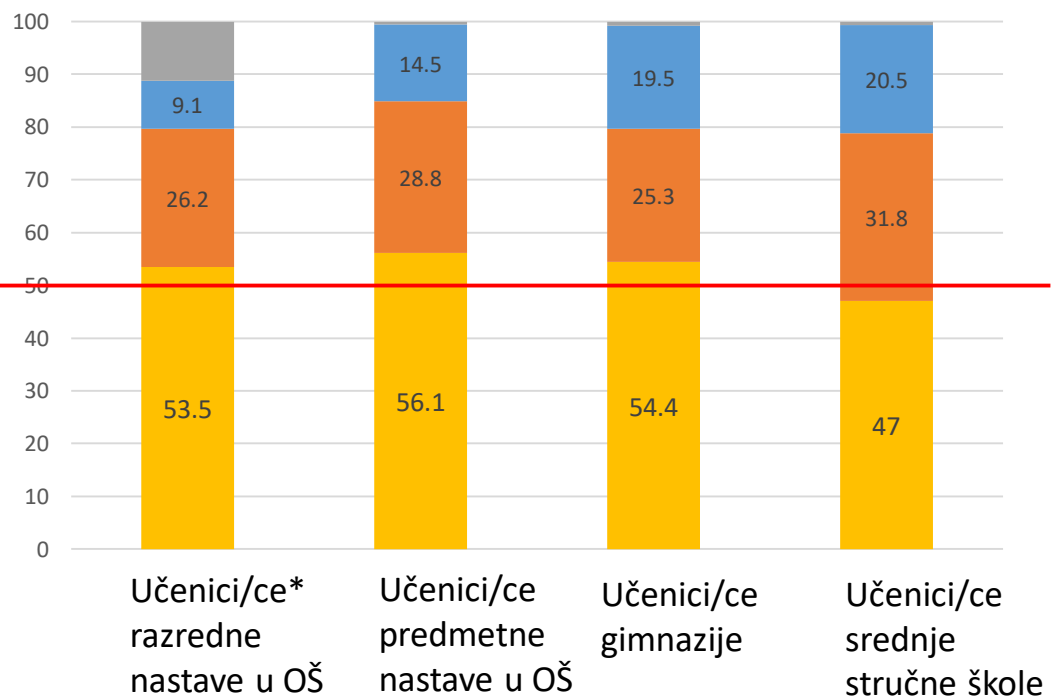
- Izvor: učenici/ce

Učenik/ca: Problem je **obimnost nastavnog gradiva i domaćih zadataka** – zatrpanost domaćim zadacima i nastavnim sadržajima na dnevnom nivou, kratki rokovi za izradu zadataka, premalo vremena za učenje.

Kada ovo vrijeme uporediš sa redovnom nastavom, da li je to: više, manje ili jednako vremena učenja?

- Izvor: učenici i roditelji (za učenike/ce razredne nastave)

- To je više vremena nego tokom redovne nastave.
- To je jednako vremena kao tokom redovne nastave.
- To je manje vremena nego tokom redovne nastave.
- Ne znam.

U odnosu na redovnu nastavu, koliko su bile zastupljene sljedeće aktivnosti učenja?

- Izvor: učenici/ce

Jednako često kao u redovnoj nastavi:

Učenje lekcija iz udžbenika

Rješavanje zadataka koje priprema nastavnik/ca

Rješavanje zadataka u radnoj svesci ili iz zbirke zadataka

Češće nego u redovnoj nastavi:

Istraživanje izvora znanja putem Interneta

Praktični radovi (izrada eseja, prezentacija, modela, shema i sl.)

Zadaci koji podrazumijevaju da nešto sam smislim, kreiram i sl.

Zadaci u kojima se traži da iznesem svoje mišljenje, stav o nečemu

Rjeđe nego u redovnoj nastavi:

Predavanje nastavnika/ce

Provjeravanje znanja

Učenik/ca: Teže je razumijevanje zbog izostajanja objašnjavanja nastavnih sadržaja od strane **nastavnika/ce** (nema mogućnosti postavljanja pitanja u trenutku kada je nešto nejasno).

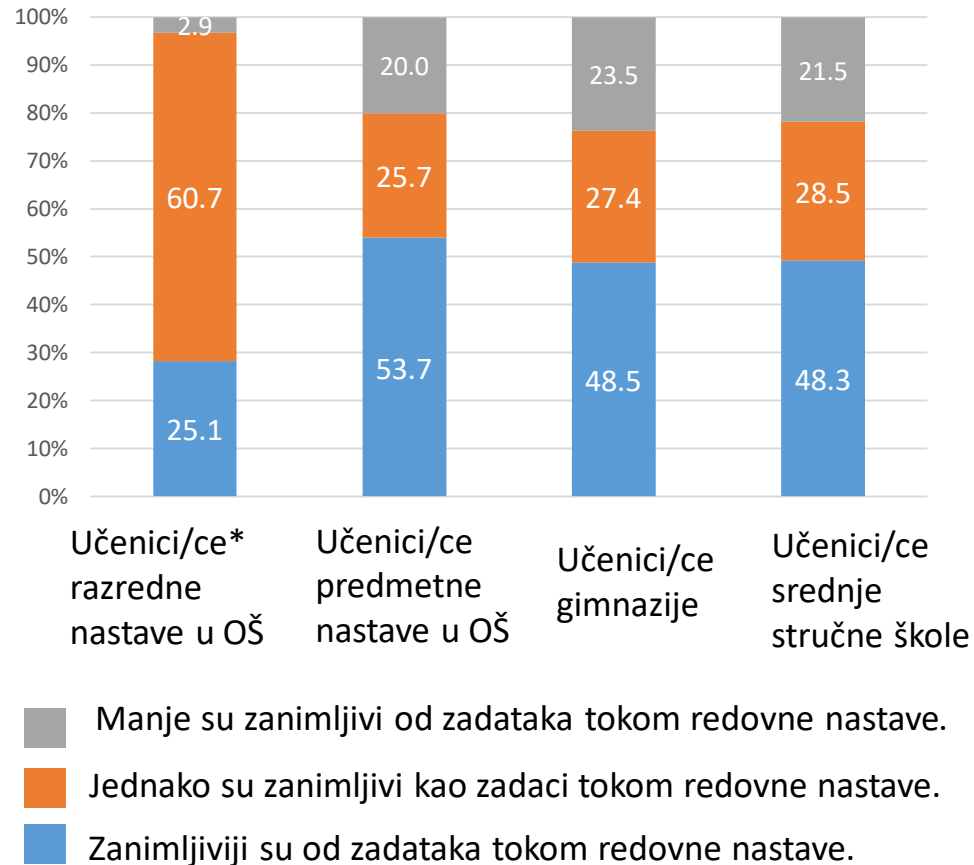
Direktor/ica: Dosta se promijenio pristup **učenja** – sada je bio više problemski pristup i kreativnost; razvijanje viših kognitivnih sposobnosti kod učenika/ca.

Učenik/ca: Ovaj vid nastave nam je omogućio veći stepen samostalnosti, **da budemo kreativniji i da se više bavimo istraživanjem.**

Nastavnici/ce: Nedostatak ove nastave je **nemogućnost organizovanja objektivne provjere znanja.**

U odnosu na redovnu nastavu, koliko su bili zanimljivi ovi zadaci: manje, jednako ili više?

- Izvor: učenici i roditelji (za učenike/ce razredne nastave)

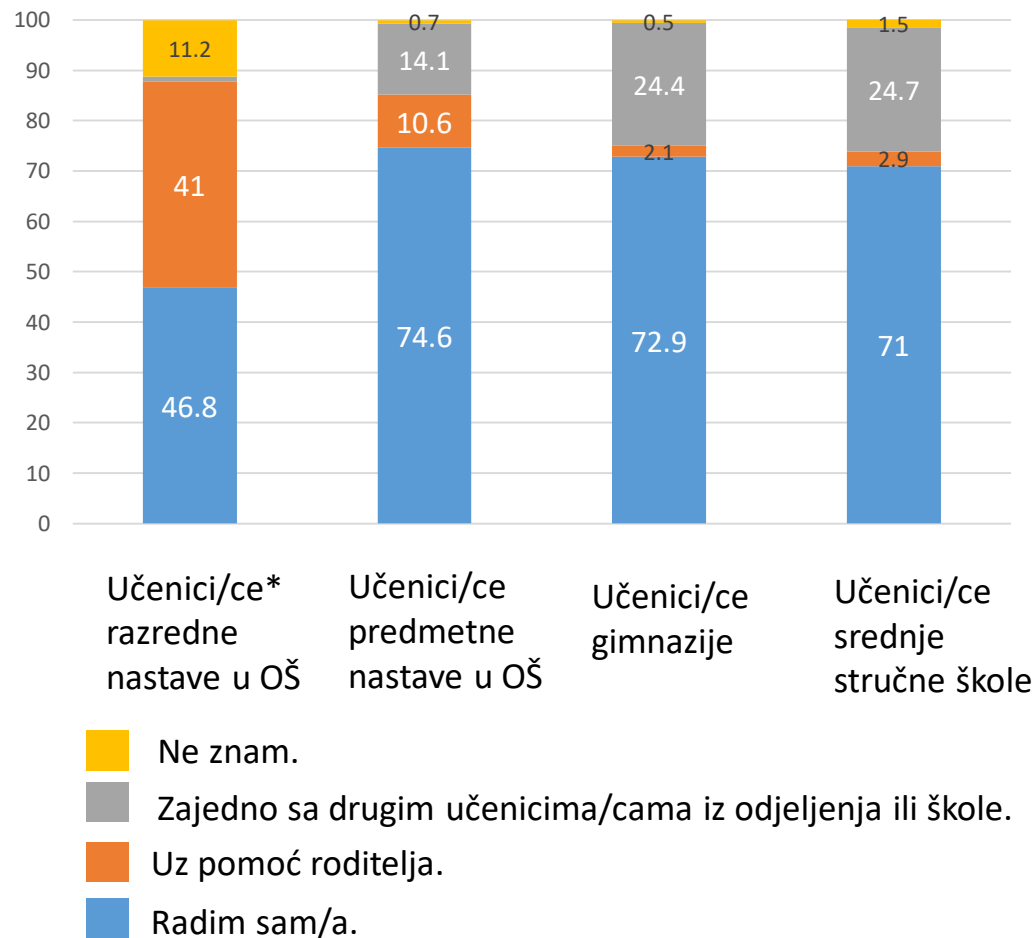

Direktor/ica: Učenici/ce su više angažovani, i više zainteresovani jer sami dolaze do zaključaka (nijesu im nametnuti od strane nastavnika/ca kao autoriteta).

Učenik/ca: Mogućnost samostalnog istraživanja, traženja potrebnih informacija, rješavanja zadataka, izrade domaćih zadataka; kreativnost u radu tokom izrade istih; mogućnost da se više puta odgledaju nastavni materijali; **zanimljiviji i praktičniji nastavni materijali** za učenje na času i kući.

Kako ste obično radili ove zadatke, sami, uz nečiju pomoć ili zajedno sa drugim učenicima/cama?

- Izvor: učenici i roditelji (za učenike/ce razredne nastave)

Učenik/ca gimnazije: Mi smo sve radili zajedno, svako dobije po neki dio, kome šta najviše odgovara, onda to razmijenimo, malo doradimo i šaljemo nastavniku/ci!

Nastavnik/ca: Glavni nedostatak je to što ja **nemam uvid u samostalnost** svakog rada koji mi učenici/ce pošalju. Uvijek imam osjećaj da su prepisali jedni od drugih.

Učenik/ca: Nepravedne su ocjene sa on-line **nastave**, ne uzimaju u obzir mogućnost prepisivanja, a toga je bilo mnogo.

Tema 4.

Praćenje i ocjenjivanje učenika/ca

Neka od pitanja:

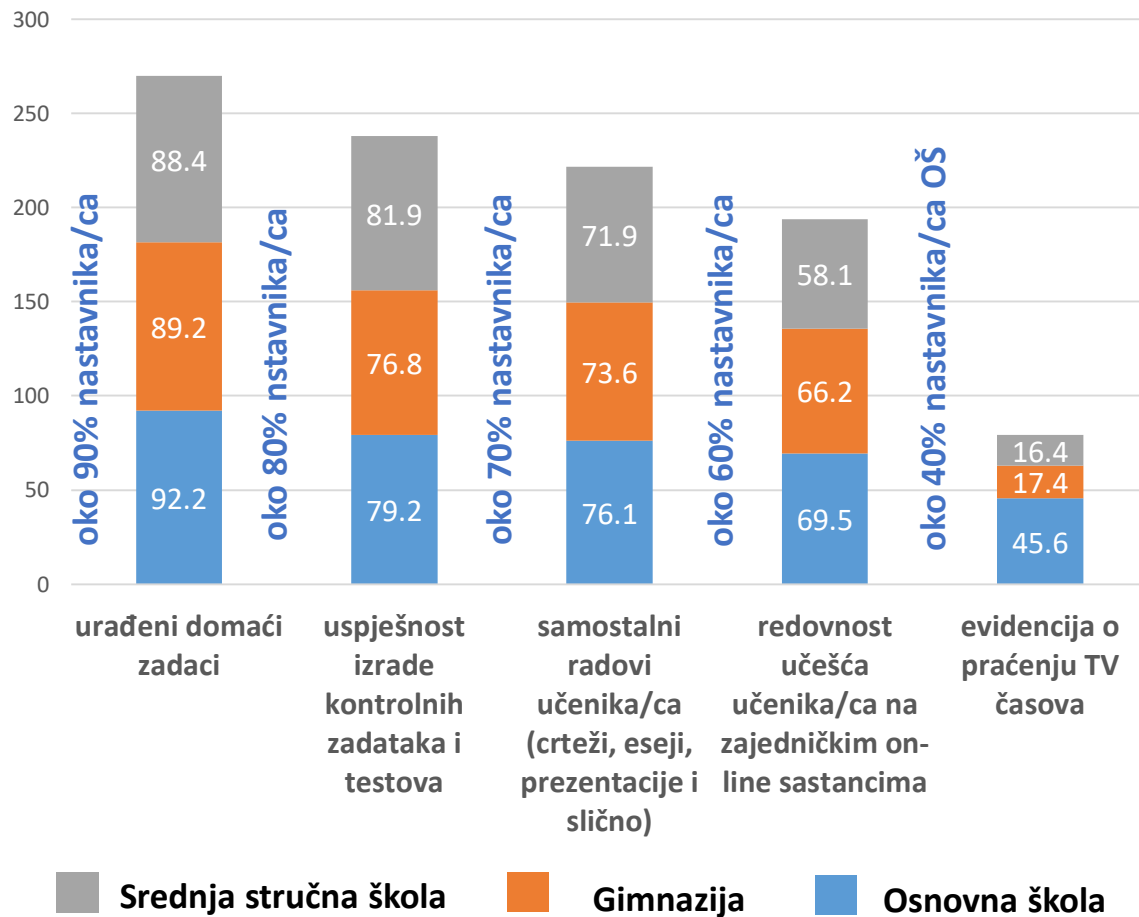
Šta je nastavnicima/cama bilo važno, **šta su pratili** tokom ove nastave...

Kakav je **kriterijum ocjenjivanja**, šta su nastavnici/ce uzeli u obzir prilikom donošenja konačne ocjene na kraju III klasifikacionog perioda...

Koliko često su učenici/ce dobijali od nastavnika/ce **povratne informacije**...

Šta su nastavnici/ce pratili tokom ove nastave, na šta su obraćali posebno pažnju ?

- Izvor: učenici/ce

Nastavnik/ca: Nemamo kontrolu nastavnog procesa kao što je to u redovnoj nastavi, nemam pouzdanu provjeru znanja i ne znam koliko su zapravo učenici/ce naučili.

Nastavnici/ce: Testovi i pismeni zadaci su problem. **Nastavnik/ca ne može biti siguran da učenik/ca nema pomoć ili da ne prepisuje.**

Direktor/ica: Velika mogućnost stvaranja lažne slike o znanju učenika/ca. **Jedan dio učenika/ca se oslanja na prepisivanje domaćih zadataka.**

Nastavnik/ca: Tačno se zna vrijeme kada je neki učenik/ca poslao materijal i šta je poslao.

Kakav je kriterijum ocjenjivanja, šta su nastavnici/ce uzeli u obzir prilikom donošenja konačne ocjene na kraju III klasifikacionog perioda?

- Izvor: nastavnici/ce

- pokazani uspjeh i zalaganje učenika/ca tokom redovne nastave
- odgovornost prilikom završavanja obaveza
- samostalnost i kritički odnos učenika/ca
- zalaganje učenika/ca tokom on-line sastanaka
- redovnost učešća učenika/ca na zajedničkim on-line sastancima
- kreativnost prilikom izrade zadataka
- **uspješnost u rješavanju testova i kontrolnih zadataka**
- praktični radovi učenika/ca, izrada prezentacija, eseja, crteža i slično

odgovornost

samostalnost

zalaganje

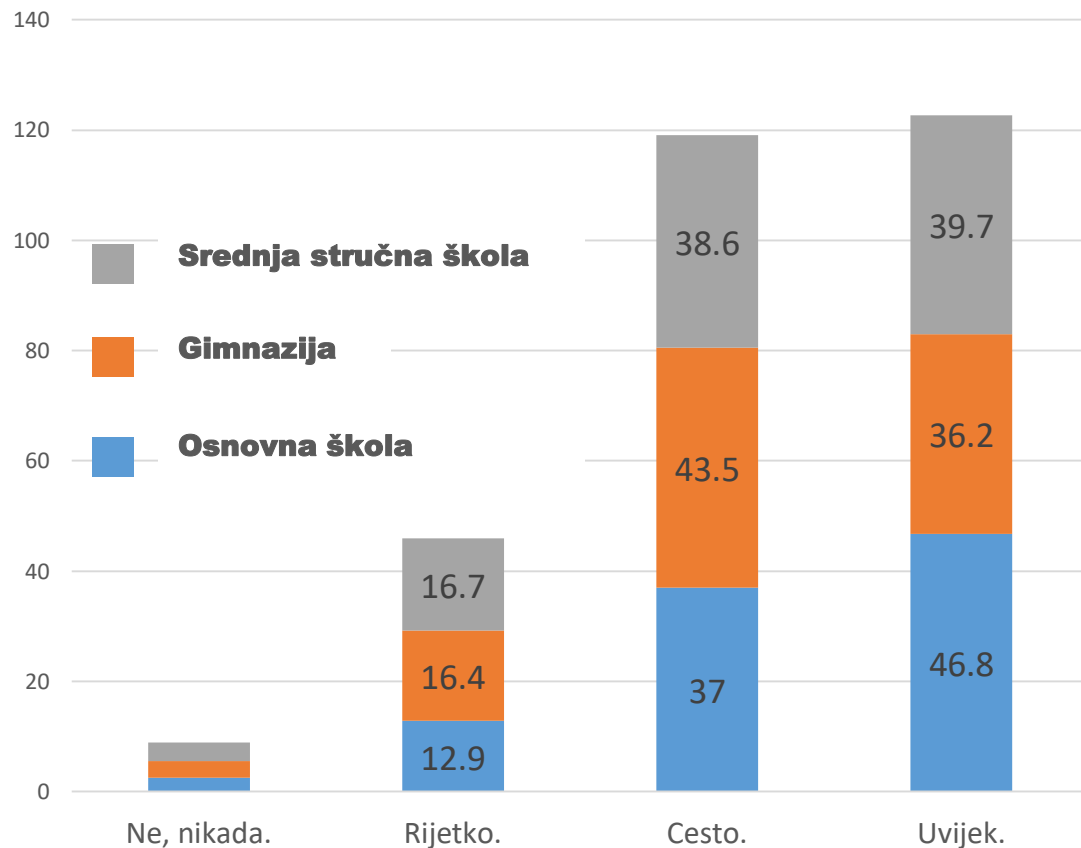
redovnost

kreativnost

kritičko mišljenje

Koliko često, od vaših nastavnika/ca, dobijate povratne informacije o ispravnosti domaćih zadataka?

- Izvor: učenici/ce

Učenik/ca: Nastavnici/ce su nam **više i duže dostupni** nego u redovnoj nastavi.

Učenici/ce: Nastavnici/ce imaju pozitivniji, **bolji odnos prema učeniku/ci** (bolja komunikacija, pozitivniji odnos, uopšte manje pritiska).

Nastavnik/ca: Postoji mogućnost **individualnog pristupa i podrške** svakom učeniku/ci. Mogu im se davati posebni zadaci i dodatna objašnjenja.

Koje su dobre strane nastave na daljinu, koje koristi učenici/ce mogu imati od ovog vida nastave?

Veća samostalnost, odgovornost i autonomija u učenju – učenje učenja!

Veća motivisanost i aktivnost učenika/ca – odgovara im ovakav način rada!

Promijenili su se izvori znanja, pored udžbenika, učenici/ce sada pretražuju Internet, knjige koje imaju u kući i sve drugo što im je na raspolaganju...

Promijenile su se **metode učenja**: više je praktičnih, istraživačkih i problemskih zadataka; **do izražaja su došle sposobnosti**: rješavanje problema, kreativno i kritičko mišljenje!

Konunikacija nastavnik/ca – učenik/ca bila je intenzivnija i više individualna, svaki učenik/ca dobije povratne informacije koje su namijenjene upravo njemu/njoj, a ne opšte kao u redovnoj nastavi.

Odnosi nastavnik/ca – učenika/ca postali su bolji, neposredniji, bliži; nastavnici/ce su imali više strpljenja i uvijek su bili spremni da nam odgovore na sva pitanja!

Tokom ove nastave došle su do izražaja „neke druge sposobnosti“, neki učenici/ce koji su bili procijenjeni kao povučeni, neaktivni, najednom su isplivali, pokazali se uspješnijim od nekih drugih!

Veća je uključenost roditelja, bolji uvid u način rada i nastavne sadržaje.

Koji su nedostaci nastave na daljinu, koje negativne posljedice u budućnosti se mogu javiti zbog ovog vida nastave?

Izostaje neposredni kontakt, osjećaj da si dio odjeljenja, emocije koja se javljaju u živoj komunikaciji, pedagoška bliskost sa učenicima/cama i tako dalje.

U on-line nastavi nijesu problem sadržaji, učenici/ce imaju udžbenike, Internet i druge izvore znanja, **problem je vođenje učenja**, nemogućnost neposrednog reagovanja na nedoumice, nejasnoće, pitanja koja bi učenici/ce u neposrednoj nastavi inače postavili... („živu riječ i neposrednu komunikaciju oči u oči teško je nadomjestiti“).

Nije problem praćenje učenika/ca („u svakom trenutku znam ko je, kada i šta mi je poslao“), **problem je što nemam realnu sliku o radu učenika/ca**: da li je rad samostalan ili nije; da li je to uopšte njegov/njen rad; problem je što mi kontrolni zadaci i testovi ne daju realnu sliku o znanju učenika/ca – **problem je što imam utisak da zapravo nemam kontrolu nad onim koliko su učenici/ce naučili...**

Ovo je nastava koja učenike/ce stavlja u neravnopravan položaj u svakom pogledu: materijalnom (nejednaki uslovi); socijalnom (nejednaka pomoć); intelektualnom (izostanak inkluzije) i sl. Kada su u školi sve se to donekle kompenzuje!

Preopterećenost i nastavnika/ca (zamislite šta treba da radi nastavnik/ca koji ima 300 – 400 učenika/ca, a tek administracija koja je tražena, po meni potpuno nepotrebna) **i učenika/ca** (svaki nastavnik/ca ima svoje zahtjeve, a niko ne gleda kolike su naše obaveze).

Pomoć koju bi trebalo pružiti direktorima/direktoricama kako bi se ubuduće lakše nosili sa ovakvim i sličnim situacijama

Standardizacija opreme i alata za on-line komunikaciju

(preporučiti alate za komunikaciju, portal škole, koje on-line platforme i slično).

Nabavka opreme za škole, nastavnike/ce i učenike/ce!

Obuka nastavnika/ca i učenika/ca za korišćenje opreme, alata za komunikaciju i on-line platformi!

U programima, izdvojiti prioritetne oblasti koje bi se u ovakvim prilikama realizovale putem nastave na daljinu (u vanrednim okolnostima nije moguće realizovati sve, ali može ono što je neophodno).

Godišnjim programom i planom planirati dio gradiva koji bi se realizovao na ovaj način tokom redovne nastave (to bi pomoglo da i nastavnici/ce i učenici/ce budu spremniji za ovaj način rada, ako se pojavi potreba).

Osmisliti kompletnu on-line nastavu; **izraditi prezentacije ili snimiti nastavne sadržaje na osnovu plana i programa za sve obrazovne programe** (imati bazu prezentacija i/ili on-line časova na pojedine teme, koji bi nastavnicima/cama i učenicima/cama bili dostupni u bilo koje vrijeme, i koje bi koristili u vanrednim okolnostima).

Izraditi priručnik sa preciznim uputstvima za realizaciju ovakvog vida nastave (uputstva i smjernice za rad škola, predložene aktivnosti učenja, način praćenja i ocjenjivanja, način komunikacije sa učenicima/cama, način dostavljanja materijala učenicima/cama koji nijesu u mogućnosti da prate ovaj vid nastave, forma za pedagošku dokumentaciju – pripreme za čas, koji su neophodni izvještaji i slično).